

Foder och förädling har satt fokus på ekologisk höstraps

Odlingen fördubblad på sju år, och om man lyckas är lönsamheten god.

EKOLOGISKA OLJEVÄXTER ansågs länge omöjligt att odla på grund av rapsbaggarna. Idag vet man att de inte är ett så stort problem utan att det istället är etableringen på hösten som är den största utmaningen. Men intresset ökar och idag har många ekologiska producenter en fungerande odling, pressning av olja och användning av frökaka eller hela frön i utfodringen.

Dynamiken för den ökade ekologiska oljeväxtodlingen är inte bara en fråga om bättre priser. En stark trend har varit att satsa på småskalig pressning av rapsolja och det finns idag 15–20 lokala pressare av ekologisk rapsolja. Det ökade intresset hos ekologiska mjölkbönder att odla eget kraftfoder eller köpa in det lokalt har också ökat odlingen.

Etableringen svår

Höstoljeväxter är krävande och det finns en risk att man misslyckas med odlingen men lyckas man är oljeväxterna klart lönsammare än stråsäd. Den mest kritiska delen i odlingen är själva etableringen.

Det gäller att höstrapsen kommer igång och börjar växa bra i augusti-september för att hinna växa till sig och få en viss storlek före vintern för att den sedan skall komma igång bra på våren. Samtidigt får den inte bli för kraftig eftersom den då kan börja sträcka på sig. Då blir rapsen mer känslig för viltbetning och mer frost-

känslig när tillväxtpunkten kommer högre upp.

Normalt odlar man höstraps efter vallbrott i ekologisk odling eftersom vallen är en bra förfrukt. Problemet med detta är att det på många jordar kan vara svårt att få ett tillräckligt bra bruk under juli–augusti, särskilt vid torr väderlek. Ett grovt bruk ger inte bara dålig uppkomst utan ökar också risken för angrepp av sniglar. Mer jordbearbetning för att få finare bruk riskerar å andra sidan att strukturen blir för fin och att det en regnig höst blir mycket raps som kvävs. Detta drabbade många odlare hösten 2008 vilket gav dålig skörd i år.

– Vi körde upp 40 av 60 ha redan i höstas, säger Olof Janson på Kårtorps Säteri, Götene i Västergötland, och sådde rågvete istället. Sedan var det ingen riktigt bra vinter och vi körde upp ytterligare 5 ha i våras.

För Kårtorps Säteri som utfodrar mjölkorna med malt rapsfrö, utan att pressa, innebär det trots överlagring av raps sedan tidigare år att man måste köpa in. Troligen blir det importerat frö eftersom odlingen gick dåligt för de flesta svenska odlare.

Gödselkrävande

För rapsodlande mjölkgårdar är det relativt enkelt att förse rapsen med den växtnäring som behövs både på hösten och på våren. För växtodlare som inte har djur går det att köpa in höns gödsel från frigående höns eller processade gödselmedel som Biofer. Här påverkas förstas lönsamheten och särskilt om odlingen skulle misslyckas har man investerat mycket pengar.

Magnus Bertilsson, Asketorp, Skövde i Västergötland, har frigående höns inomhus och han använder höns gödseln i sin ekologiska växtodling. Åkerarealen är 220 ha och på 25–40 ha odlas höstraps.

– Vi ser till att alltid ha höns gödsel att sprida till rapsen på våren. Det är inte alltid vi har tillgång till höns gödsel på hösten och då köper vi in

Biofer. Höns gödsel på våren är särskilt bra eftersom den har snabbare effekt, säger Magnus Bertilsson.

Gården ligger nära Skövde och höns gödseln spås med rötrest från biogasanläggningen i Skövde innan den sprids i flytande form. Givan ligger på 15 kubikmeter/ha vilket ger 150 kg totalkväve per ha.

– Skördarna ligger oftast mellan 2 500 och 2 800 kg/ha, vilket jag tycker är godkänt säger Magnus Bertilsson.

En veteran bland ekologiska växtodlare är Lars Jönsson, Brunnshill Gylle, Trelleborg i Skåne. Han har ca 20 ha höstraps i växtföljden och den sås in efter vitklöverfrövall.

– Det fungerar väl och ger skördar strax under 3 000 kg per ha, berättar Lars Jönsson.

Vitklöver sås in i vårve för att köras upp direkt efter fröskörden i juli–augusti året därpå.

– Här allra längst i söder skördar vi rapsen i slutet av juli och sedan tar vi vitklöver. Vi har ju hela augusti på oss att så den nya rapsen, säger Lars Jönsson.

Pollinering

I all oljeväxtodling anses pollineringen viktig för att få en bra skörd. Frågan är hur stor betydelse det har att se till att det finns bisamhällen nära odlingen. Tidigare har uppfattningen från försök varit en skördeökning med 5 %, men nyare forskning från Kanada och Australien tyder på att pollinering kan bidra till 20 % skördeökning.

– Vi samarbetar med biodlare och brukar ha ett hundratal bisamhällen runt våra marker så att det alltid finns bin i rapsfälten, säger Magnus Bertilsson på Asketorp.

På Kårtorp har Olof Janson inte några extra bisamhällen precis vid fälten, men det finns bisamhällen i trakten så det brukar vara gott om både bin och andra insekter i rapsen. Dessutom tycker Olof Janson att en skördeökning på 5 % inte motiverar extra ansträngningar för få fler bin.

Ekologisk oljeväxtodling

Total areal: 3 000 ha 2008 vilket var dubbelt så mycket som 2001. Även den konventionella oljeväxtodlingen är fördubblad under samma period.

Höstoljeväxter: 75% av totala arealen, varav raps 2 040 ha och rybs 230 ha.

Jämfört med konventionellt: 3,3% av all höstraps och 27,6% av all höstrybs.

Ställning i växtodlingen: KRAV certifierar 40 000 ha spannmål, trindsäd och oljeväxter, och av dessa är ca 3 000 ha oljeväxter (=7,5%). Det är samma fördelning som i konventionell växtodling.

FOTO: SCANDINAVIAN SEED

Ny vitblommig vårraps

Kan våroljeväxter trots allt vara aktuellt för ekologiskt lantbruk? Det är intressant om man vill odla oljeväxter men inte p g a växföljden eller klimatet hinner så höstoljeväxter i tid.

Våroljeväxterna är lättare att etablera, men eftersom de blommar senare och därför kan drabbas av kraftiga rapsbaggeangrepp har de hittills knappast varit möjliga i ekologisk odling. En öppning kan nu vara på väg med den nya vitblommiga danska sorten Lysidé.

Lysidé har istället för den vanliga gula blomfärgen gräddvita blommor som i danska försök har visat sig vara mindre lockande för rapsbaggar. Några försök specifikt i ekologisk odling har dock inte gjorts än.

Bland rådgivare i Mälardalen ser man sorten som en intressant utveckling. Men om den faktiskt kan bli aktuell i ekologisk odling i området återstår att se. På senare år har kraftiga angrepp av jordloppor i Mälardalen gjort det i stort sett omöjligt att etablera våroljeväxter utan kemisk bekämpning. Kanske kan det vara möjligt i ekologisk odling om man har högre utsädesmängd och har en väldigt väl beredd såbädd för att få snabb uppkomst.

En annan nackdel hos våroljeväxterna är att spillrapen blir ett större ogräsproblem i efterföljande gröda än spillraps från höstoljeväxter.

En intressant egenskap hos Lysidé är att den har lågt halt av tanniner och oljan får en mildare smak. Det gör att både oljan och pressresten kan få andra användningsområden än idag.

Utsäde finns tillgängligt på den svenska marknaden genom Scandinavian Seed. För den intresserade finns alltså möjlighet att prova den här nyheten redan till våren.

LL

Ett försöksfält med den vitblommiga vårrapsen Lysidé som kommer att säljas till våren. Förhoppningar finns om att de vita blommorna inte ska dra rapsbaggar lika starkt den traditionella gulblommiga

I ett forskningsprojekt vid SLU studerar Riccardo Bommarco betydelsen av pollinering på flera lantbruksgrödor som oljeväxter och åkerbönor.

–Vi har sett betydligt högre skördeökningar än 5% på olika håll i världen och även i Sverige. Frågan är hur många bikupor man behöver ha och hur det ser ut om man har fältet i slättbygd eller i mer varierad bygd. Det har vi tittat på i ett försök i fält i sommar och vi arbetar nu med att få fram resultaten, säger Riccardo Bommarco.

Ett sätt att naturligt få fler bin och andra pollinatörer är att odla på fält som ligger nära skog och hagmark. Å andra sidan är det här lägen som man helst inte väljer för oljeväxtodling på grund av att man vill minska risken för angrepp av rapsbaggar.

Rapsbaggarna

För de flesta odlare är inte rapsbaggarna något stort problem. Stora fyrkantiga fält ute i slättbygden får minst angrepp. Tidig blomning gör att rapsbaggarna inte hunnit förökas upp. Därför är höstraps att föredra framför våroljeväxter, vilka nästan

inte alls odlas ekologiskt och mest som hjälpsädd i skadade höstrapsfält.

Höstrybs blommor tidigare än höstraps, men odlingen är mycket begränsad eftersom avkastningen är betydligt lägre än för rapsen. En som odlar rybs trots det är Curt Larsson, Långaröd, Eslöv i Skåne.

–Vi tycker det är en klar fördel att den blommar tidigare, säger Curt Larsson. Den verkar också fungera bättre om man inte har så kraftig gödsling. Vi pressar på gården och rybskakan utfodras färsk tillsammans med åkerböna till mjölkorna.

En intressant skillnad mot raps är att rybsoljan ger en kraftigare och mer nötig smak.

–Vi säljer rybsoljan bl a till restauranger som uppskattar den och de berättar för oss att de kan använda mindre av den eftersom den har fyligare smak, säger Curt Larsson.

Lönsamhet

Hur lönsamt är det då att odla raps? Eftersom skördarna varierar ganska mycket år från och år och mellan olika odlare, oftast beroende på hur etableringen gått, blir det stora skill-

nader i lönsamheten. I en kalkyl från HS Konsult AB för 2008 ser man en klar fördel för raps jämfört med höstvetete. Om kalkylen kompletteras med de faktiska priser Lantmännen betalade för skörd 2008 för raps respektive kvarnvetete ger höstrapsen ett nästan dubbelt så högt TB 1 som höstvetetet (12 354 resp 6 306 kr/ha). Skördenivåerna är satta till 2 135 kg för rapsen och 3 600 kg för vetet och priserna var 6,14 respektive 2,31 kr/kg.

Annat som mer indirekt kan påverka lönsamheten positivt är t ex minskat behov av inköpt kraftfoder eller inkomster från förädling av oljan till humankonsumtion eller bränsle.

LENNART LARSSON